

İRAN İSLAM DEVRİMİ

İlker İhsan BAYTUGAN*

Devrim kavramının uzun bir tarihi geçmişi vardır. Polybius için devrim krallıktan, tiranlığa; aristokrasiden, oligarşiye, demokrasiye ve nihayet doğal haline oradan da tekrar ve kaçınılmaz olarak krallığa geçişleri ifade eder. Devrim kavramı, Aristo için “*kalkışma ile gelen değişim*”; İbn-i Haldun için, “*bir devletin ortaya çıkması, gelişmesi ve en yüksek noktaya ulaştıktan sonra çözülmesiyle bir siyasi hanedanın ortaya çıkması, gelişmesi, yükselmesi ve çözülmesi arasında sıkı bir paralellik kurması*” anlamına geliyordu. Ayrıca her devletin ömrünü 120 ilâ 130 yıl olarak görmüş ve devletlerin beş aşamadan geçtiklerine değinmiştir. Bu makalede İbn-i Haldun’un devlet görüşü üzerinden İran devrimini pozitivist bakış açısıyla devrim öncesi yaşanan olayları ele alarak devrime giden süreci ve devrim sonrası İran İslam Cumhuriyeti ele alınacaktır.

İran Devrimi, 1979 yılında Şah Rıza Muhammed Pehlevi yönetimindeki seküler bir monarşinin, Humeyni liderliğinde hem Şerri hukuk hem de Şii mezhebi görüşleri esas alınarak İslam Cumhuriyeti’ne dönüştürme hareketine verilen isimdir. Devrimin nedenleri arasında şah yönetiminin Amerikalı merciiler ile sürekli içli dışlı olması, halkın bu duruma tepki göstermesi ve yönetimi desteklememeleri ön planda yer almaktadır. Şah’ın Amerikalı merciiler ile içli dışlı olduğu süreçte bile Musaddık başbakanlık görevine geldiğinde ilk icraatı petrolün millileştirilmesi ile ilgili kanunu uygulamaya koymuş olmasıdır. İran petrollerini elinde tutan Anglo-Iranian Oil Company şirketini tasfiye ederek, İngiliz teknisyenleri yurt dışı etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde bu icraatını savunarak konuşmasını gerçekleştir, başarılarından dolayı TIMES Dergisinin’de yılın devlet adamı olarak seçilmiştir. Musaddık devleti başarılı bir şekilde yönetirken 17 Temmuz 1952’de çıkar çevrelerinin baskıları sonucu görevini bırakmak zorunda kalmıştır.

Şah Pehlevi’nin İran’ın gereksinimleriyle örtüşmeyen tarım politikaları kırsaldan Tahran’a göçü hızlandırmış ve büyük kentlerde İslam’a yönelen bir sınıf yaratmıştır. İran Devrimi’nin oluşumunda Amerika’nın insan hakları politikası ivmeyi arttırıcı bir rol oynarken aydınlar yayınladıkları açık mektuplarla demokratikleşme isteklerini belirtmiş, ABD ise bu süreçte Şah’a baskı yapacağını düşünürken Devrim sürecinde farklı gruplar Şah’ı devirme amacıyla birleşmişlerdir. İslamcılar bu süreç içinde daha güçlenerek İslam Devrimi ve demokrasi sloganları ile solcu, muhafazakâr aydın grup ve halkı birleştirerek diğer grupları saf dışı bırakmışlar, en sonunda ise İran’daki monarşiyi İslam Cumhuriyeti’ne dönüştürmüşlerdir. Devrim sonucunda İran bayrağında değişmeler olmuş eski Şah yönetimini ve monarşiyi simgeleyen "Aslan ve Güneş" amblemi kaldırılmış, yerine İslam Cumhuriyeti amblemi olan "Allah" yazılı simge konmuş ve varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir.

*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İkinci Sınıf Öğrencisi

SÜRECİ

1963 yılında ulemanın gücünü kırmak için “Ak Devrim” adı verilen bir toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar çerçevesinde modernleşme programını uygulamaya sokan Şah, büyük ölçüde toprağa bağlı bir yaşam sürdüren, geleneksel kitlelerin, toprak reformu marifetiyle yine ittifaklarının çözülmesi ve yaşam tarzlarına müdahalesi olarak algılayan halk tarafından kızgınlık ile karşılanmıştır. Bu durum büyük toprak sahiplerinin, ulemanın, çiftçinin ve tüccarın Ayetullah Humeyni'nin yanında yer almasına neden olmuştur. Bu dönemden başlayarak İran'da Şah karşıtı hareketlerin en büyük ismi olan Humeyni'nin, önce idam ettirilmesi düşünülmüş, bu durumun büyük sorunlara yol açacağı öngörülmüştür. Bu nedenle Humeyni önce Irak'a sürülmek istenmiş fakat Sünni olan Saddam Hüseyin tarafından reddedildiği için önce Türkiye'ye daha sonra Fransa'ya sürülmüştür. Bu süreç içinde İran'da Şah iktidarında yaşanan yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma, hile, uygulamalarının yaygınlaşması, savcılarının ve hâkimlerin rejim yanlısı kararları toplumun devlete ve adalete olan güvenlerini sarsmıştır. Böylece toplumda güvensizlik ve huzursuzluk ortamı yaratmaya devam etmiştir. Kişi hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar, güçlü ordu, polis ve istihbarat teşkilatları ile toplum üzerinde yaygın şekilde baskı kurulması, sivil toplum kuruluşlarının engellenmesi, sadece devlet güdümündeki siyasi ve ekonomik faaliyetlere izin verilmesi, toplumun mevcut rejime daha fazla yabancılaşmasına neden olmuştur.

Ekonomik alanda, sorunların bir türlü çözülememesi nedeniyle, toplumun büyük kesiminde hoşnutsuzluğu artırmıştır. Şehirlerin çarpık şekilde büyümesi, zaman içinde dışlanmış şehirli kesimlerin olağanüstü oranda artması, altyapı problemlerinin bir türlü çözülemeyişi, insanların kalitesiz ve sağlıksız barınaklarda yaşam mücadelesi vermesi, eğitim ve sağlık sisteminin çökmesi sonucu yaşam seviyeleri giderek daha da düşmüştür. Bütün bunların üzerine, saray mensuplarının dilden dile dolaşan servetleri, geniş halk kitlelerin Şah'tan bireysel olarak nefret etmesine neden olmuştur. 1979'da protestolar karşı konulamaz bir hal almaya başladı ve Şah ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Aynı yıl Humeyni ülkesine döndü ve İran İslam Cumhuriyeti'ni kurdu.

DEVİRİM SONRASI DIŞ POLİTİKA

İran Devrimi'nin getirdiği siyasi düşünceler, hem Batı hem de Orta Doğu devletleriyle olan ilişkileri çok derinden etkilemiştir. Özellikle ABD'nin devrim öncesi bölgede en iyi müttefiklerinden biri olan İran ile 1979 sonrası ilişkileri kopmuştur.

Devrimden sonra yönetimin değişmesi ABD'yi tedirgin etmiş, Amerikan yanlısı bir hükümetin yıkılıp karşıt bir yönetimin iktidara gelmesi ciddi endişeler doğurmuştur. Bölgedeki nüfuz alanının daraldığını ve saygınlık kaybettiğini düşünen Amerika, bir bakıma düşüncelerinde yanılmamıştır. 1979 yılında İranlı öğrenciler ABD'nin Tahran Büyük Elçiliğini 444 gün boyunca işgal etmiş (rehineler krizi) ve diplomatları rehin almıştır.

*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İkinci Sınıf Öğrencisi

Üstelik ABD'nin düzenlediği rehine kurtarma operasyonu büyük bir fiyasko ile sonuçlandığından, ABD ordusunun dünyadaki imajı neredeyse yerle bir olmuştur.

İran “*devrim ihraci*” söylemiyle Orta Doğu ülkelerinde de etki yaratmıştır. Bilindiği üzere Orta Doğu ülkelerinin büyük bir kısmında az ya da çok Şii nüfus yaşamaktadır. İran bu Şii nüfusu kullanarak nüfuzunu artırmayı amaçlamıştır. Fakat bu politikasında, Lübnan istisna kabul edilirse, başarılı olduğunu söylemek pek de doğru değildir. Hatta bölgedeki Suudi Arabistan gibi Sünni devletlerin tepkisini çekmiştir.

İran'ın Orta Doğu'daki bu yayılmacı söylemi Sünni devletlerin tepkisini çektiği gibi nüfusunun %60'ı Şii olan Irak'ın da İran'ın karşısına dikilmesine neden olmuştur. 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı büyük ölçüde İran'daki dini rejimin yayılmasını önleme savaşı olmuştur.

*Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü İkinci Sınıf Öğrencisi